

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh24781>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 01.07.2019
Kabul Tarihi: 31.08.2019

ArticleType: Research article
Submitted: 01.07.2019
Accepted:31.08.2019

Atıf Bilgisi / Reference Information

Birecikli, İ. B. (2019). Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Bağımsızlık Mücadeles 1912-1914. *Journal of History School*, 41,592-620.

AVLONYALI İSMAİL KEMAL BEY'İN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ 1912-1914

İhsan Burak BİRECİKLİ*

Öz

Bir Osmanlı devlet adamı olan Avlonyalı İsmail Kemal (1847-1919), II. Abdülhamid ve Meşrutiyet dönemlerinin önemli Arnavut milliyetçilerinden biridir. O yaşamını siyasi faaliyetlerle geçirdi ve bazı Avrupa şehirlerini gezerek Batılı diplomatlarla görüşmeler yaptı. 1912 yılında I. Balkan Savaşı patlak verdiği sırada İsmail Kemal, Arnavutluk'un bağımsızlığını Avlonya'da ilan etti. 20 Aralık 1912'de Londra'da toplanan Büyükelçiler Konferansı, Arnavutluk'u yönetmek üzere bir Uluslararası Denetim Komisyonu kurdu. İsmail Kemal 22 Ocak 1914 tarihinde hükümet başkanlığından istifa ettirilerek ülke yönetimini bu uluslararası komisyona bıraktı. Sonra İtalya, Barselona ve Fransa'da bir sürgün hayatı yaşadı ve İtalya'da vefat etti. Bu çalışmada İsmail Kemal'in 1912-1914 yıllarındaki Arnavutluk'un bağımsızlığı ile ilgili mücadelesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avlonyalı İsmail Kemal, Balkan Harbi, İşkodra, Yanya Arnavutluk'un Bağımsızlığı Meselesi, İsmail Kemal'in Geçici Hükümeti.

The Independence Struggles of Ismail Kemal Vlora 1912-1914

Abstract

The Ottoman statesman and politician Ismail Kemal Vlora was one of the famous name of Sultan Abdulhamid II and Costitution Period II. He was a member of the Albanian national movement, living in 1847-1919. He devoted his life to the political activities against to the Ottoman administration. He travelled to some cities of Europe senior diplomats and political statesmen. In 1912 with the outbreak of the First Balkan War,

* Dr. Yakınçağ Tarihi, burakbirecikli@gmail.com; [ORCID: 0000-0001-6120-0223](https://orcid.org/0000-0001-6120-0223)

Ismail Kemal rose up and declared the creation of an independent Albania in Vlora. On 20 December 1912, The Conference of Ambassadors in London, it was to have a civil administration that would be run by the International Control Commission. He was forced to resign on 22 January 1914 and transferred government authority to it. Then he went into exile to Italy, Barcelona and France and he died in Italy. In this study, I will try to explain his political struggles for Albanian independence in 1912-1914.

Key Words: Ismail Kemal Vlora, Balkan Wars, Scutari, Ioannina, The Question of Albanian Independence, Ismail Kemal's Provisional Government.

GİRİŞ

Avlonyalı İsmail Kemal, II. Abdülhamid döneminde valilik yapmış, Sultan'a muhalif olmuş, Jön Türk, İttihatçı, İtilafçı, Ahrarcı olmuş¹ ve 1912 yılında Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmiştir. İsmail Kemal, Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılarından Mahmud Nedim Bey'in oğlu olup 16 Ocak 1847'de Avlonya'da doğmuştur.² İsmail Kemal, aslen Türk kökenli olup Avlonya'ya yerleşip Arnavutlaşan varlıklı bir ailedendir.³ İsmail Kemal, Zosimea Lisesine giden ilk ve tek Müslüman Arnavut idi. Hem klasik Yunanca, Latince, Antik Yunan Tarihi, hem Fransızca, İtalyanca kültürü edinmiş, Fen, Matematik ve Fizik dersleri almış, Doğu kültürünü (Türkçe, Arapça ve Farsça) de öğrenmişti.⁴

İsmail Kemal, sürgün edildiği Trablusgarp'ta Arnavut diasporasının içinde yer almıştır. Eski İliyrya toprakları olan Kosova, Makedonya, Karadağ ve Çamerya'da bir Arnavut devletinin kurulmasını istiyordu. İsmail Kemal'e göre her millet Osmanlı içinde kendi özerk yönetimini kurabilirdi. İttihat ve Terakki Cemiyetine katıldı. Osmanlı meclisinde Arnavut mebusu olarak görev yaptı. Ancak İttihatçıların Osmanlı bütünlüğünü koruma adına baskıcı politika izlemesi üzerine ayrılıkçı Arnavut milliyetçiliğine yöneldi.⁵ Osmanlı Hariciyesinde tercüman olarak çalışmış, Yanya ve Bulgaristan'da idari görevlerde bulunmuş, Mithat Paşa'nın kâtibi olarak çalışmış, iş hayatına atılmış, Bolu, Gelibolu, Beyrut ve Suriye'de valilik yapmış, en son Trablusgarp valiliğine atanmıştır.⁶

¹ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki*, (çev.) Nuran Ülken, Kaynak Yayını, İstanbul 1995, s.212.

² OA, DH. SAİD.d, 26/471.

³ Müfid Şemsi Paşa, *Arnavutluk İttihad ve Terakki*, (haz.) A.Nezih Galitekin, Nehir Yayını, İstanbul 1995, s.206.

⁴ Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri*, (çev.) Ali Berktaş, Bilgi Ü. Yayınları, İstanbul 2013, s.168.

⁵ Nurcan Özgür, "Krallık Döneminde Arnavutluk", *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 2, (ed.) Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s.355.

⁶ Ali Özkan, *Enver Hoca Dönemi Arnavutluk (1945-1985)*, Nobel Yayını, Ankara 2017, s.145.

İsmail Kemal, Arnavut eşrafına mensup olup bilgili ve dinamik bir zattır.⁷ Alaylı bir eğitim alan bu Osmanlı memuru, İngiliz taraftarlığını paylaştığı Mithat Paşa'nın çok etkisinde kalmış bir liberaldi. Osmanlı'da reform yapılmasından yanaydı ve Sultan'ın Alman yanlısı politikasına karşıydı ve II. Abdülhamid rejiminin aktif bir muhalifi olmuştu. 1897'de Ermeni ve Girit meseleleri ile alakalı Sultan'a reform yapılmasına dair bir layiha sundu. Bulgaristan'da "*Mecra-i Efkâr*" adında bir gazete çıkardı. Kasım 1899'da Trablusgarp valiliğine atandığını öğrenince bir İngiliz gemisine binerek kaçtı.⁸ İngiliz diplomat Herbert'e göre; İsmail Kemal, Mithat Paşa'nın öğrencisidir, padişahın hem bir danışmanı hem ondan sığınacak yer arayan İngilizsever bir maceraperesttir, yaşlı ve kırgın bir siyasetçi olarak parçalanmış bir ülkenin avukatlığını yapıyordu.⁹ Arnavutluk'un meşhur reislerindedir. Osmanlı Mebusan meclisinde 20 kişilik bir Arnavut fırkası kurmuştu. Başlangıçta Arnavutluk'un ne bağımsızlığına ne de muhtariyetine taraftar idi. Sadece Arnavutluk'ta ıslahat yapılmasını, yeni yollar yapılmasını ve kıymetli madenlerin işletilmesini istiyordu.¹⁰

İsmail Kemal'i anlatıyorlar: "*O kötü bir konuşmacı, iyi bir yazar, güçlü ve tutarlı fikirlere sahip, Arnavutça, Fransızca ve Yunancayı güzel konuşur.*"¹¹ "*Zekâ ve kurnazlığı sayesinde zıt menfaatleri senelerce bir arada tutabilir ve kendi çıkarını yüksek tutardı.*"¹² "*Jön Türkler arasında şöhret yapacak olan bazı şahsiyetlerin adları işitilmeye başlıyordu ki, bunların arasında İsmail Kemal de vardı.*"¹³ "*Yüzünde kurnaz bir ifade taşır, bakışları meraklı biridir. Mithat Paşa'nın yeteneklerini göklere çıkarıyordu. İngiltere büyükelçisi Sir Henry Elliott'un yakın dostudur.*"¹⁴ "*Berat Mebusu Monarşist Arnavut, özerklik konusunda İttihatçıları oyuna getiren, yeteneğini ispatlamış, hırslı, deneyimli, zeki bir politikacıdır.*"¹⁵ "*Memleketin en yüksek rical-i siyasisi*"¹⁶ Arnavut

⁷ Süleyman Şefik Paşa, *Hatıratım Başıma Gelenler ve Gördüklerim 31 Mart Vakası*, (haz.) H. Zerdecı, Arma Yayını, İstanbul 2004, s.161.

⁸ Clayer, *a.g.e.*, s.168.

⁹ Aubrey Herbert, *Ben Kendim Osmanlı Ülkesine Son Seyahatler*, (çev.) Y.Tezkan, 21.Yüzyıl Yayını, Ankara 1999, s.157.

¹⁰ "Arnavudluk'ta Hükümet-i Mevkûte Teşkili", *Sabah*, 5 Aralık 1912.

¹¹ Bülent Özdemir, *İngiliz İstihbarat Raporlarında Fişlenen Türkiye*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008, s.59.

¹² Ali Haydar Mithat, *Hatıralarım 1872-1946*, Güler Basımevi, İstanbul 1946, s.164.

¹³ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.34.

¹⁴ Michel de Grece, *II.Abdülhamid Yıldız Sarayında 30 Yıl*, (çev.) D.Bayladı, AD Kitapçılık, İstanbul 1998, s.31.

¹⁵ "The Turkish Chamber of Deputies", *The Times*, December 17, 1908, s.12.

¹⁶ Debre Mebusu Basrı, *Arnavutluk ve Buhran-ı Osmani*, (haz.) M.Suat Mertoğlu, Klasik Yayınları, İstanbul 2015, s.145.

milliyetçisi Fazıl Toptani'ye göre: “İsmail Kemal, Türklerin düşmanı ve Arnavutluk'un en büyük adamıdır.”¹⁷

İsmail Kemal, reformcuymdu, Panslavizm'e karşıydı, Osmanlı Devleti parçalanırsa bir Arnavut-Yunan anlaşması yapılmasından yanaydı. Sotiria/Alvania adlı Yunan halkından farklı görmediği kendi halkının davası için Yunanca ve Arnavutça bir süreli yayın çıkardı. Ona göre Osmanlı yıkılırsa Arnavutluk da yıkılırdı, bu nedenle vilayetlerdeki yönetimi sağlamlaştırmak şarttı.¹⁸ İsmail Kemal, Avlonyalı Ferid Paşa'nın akrabası olup zeki, muktedir ve cesur bir Arnavut idi, hitabet gücü azdı ancak para konularında çok titiz değildi.¹⁹ İsmail Kemal'in Yunan hükümeti ve İtalyan hükümeti tarafından parasal olarak desteklendiği söyleniyordu.²⁰ Yunan hükümetinden aldığı para karşılığında Arnavutluk'ta bir isyan çıkarma niyetinde olduğu haber alınmıştır.²¹ Osmanlı subayı Turan'a göre; Arnavut ihtilalcileri masondur, ilk mason locası Arnavutluk'un merkezi sayılan Berat'ta İtalyanlarca açılmıştı. İsmail Kemal'in ise eşi emsâli yoktur, siyonistlerden, İtalyanlardan, İngilizlerden, Mısır hidivinden, II. Abdülhamid aleyhtarı teşkilatları jurnal edip padişahı para almıştır.²² Ali Haydar Mithat'a göre; İsmail Kemal'in paraya karşı zaafı vardı. Avusturya ve İtalya hükümetlerinden maddi yardım aldı. Yunan kralının tasdiki ile İstanbul'daki Prens Mavrokordato aracılığıyla 10 bin drahmi ücret alıyordu. Karşılığında İsmail Kemal, İtalya ve Yunanistan'a Arnavutluk'ta birer nüfuz bölgesi verdirecekti.²³ İsmail Kemal, Avusturya ve İtalya hükümetlerinin desteği ile bağımsızlık ilanına yöneldi.²⁴ Bu durum Roma sefaretince Osmanlı hükümetine haber verilmiştir.²⁵ Fener Rum Patriği Joachim Efendi, Yunan Dışişleri Bakanı G. Baltatzis tarafından “ayrılıkçı Arnavut monarşisti İsmail Kemal”e parasal destek vermekle görevlendirilmiştir.²⁶

1.İsmail Kemal'in Siyasi Hayatı

¹⁷ Cahit Telci, “İsmail Kemal Bey Hakkında Avusturya Devlet Arşivinde Bulunan Bir Mektup”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı:1, İzmir 1996, s.190.

¹⁸ Clayer, *a.g.e.*, s.386.

¹⁹ P.Philip Graves, *İngilizler ve Türkler, Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri*, (çev) Yılmaz Tezkan, 21.Yüzyıl Yayını, Ankara 1999, s.93.

²⁰ Clayer, *a.g.e.*, s.298.

²¹ OA, *DH.MKT*, 2806/14.

²² Mustafa Turan, *Bir Generalin 31 Mart Anıları*, Q-Matris Yayını, İstanbul 2003, s.22.

²³ Mithat, *a.g.e.*, s.164.

²⁴ Bernd Fischer, “Albanian Nationalism and Albanian Independence”, *SEEU Review*, Volume:10, Issue:1, 2014, s.36.

²⁵ OA, *HR.SYS*, 2912/25.

²⁶ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yayını, İstanbul 2006, s.245.

Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1914

1860'larda Tulca sancağında mutasarrıflık yaptı. Balkanlar'daki Osmanlı gücünün zayıflaması üzerine, Arnavut milliyetçiliğine yöneldi. Jön Türklerle beraber II. Abdülhamid'e muhalefet yaptı. Arnavutluk'un bağımsızlığını sağlamayı ve bir monarşi kurmayı amaçladı. Merkezîyetçi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı liberal Prens Sabahattin'le birlikte hareket etti. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Berat'tan (Orta Arnavutluk) Meclis-i Mebusan'a mebus seçildi. İdari ve siyasi âdem-i merkezîyetçiliği savunan hareket içinde bulundu. Arnavut ayrılıkçı örgütü Başkım (*Birlik*) içinde aktif olarak çalıştı. 31 Mart Olayı'na katılmakla suçlandıysa da, bu itham hiçbir zaman kanıtlanamadı.²⁷

1881 yılında Arnavut milliyetçisi Sami Fraşeri, Osmanlı'nın vaatlerle kendilerini aldattığını, Arnavutluk'un tek bir özerk vilayet şeklinde birleştirilmesini istiyordu.²⁸ Arnavut bağımsızlık hareketini planlamak ve Arnavut halkını bir araya getirmek için birçok komite kuruldu. Bu komitelerin ilki 1898 yılında İstanbul'da "*Arnavutlar Neyi Talep Ediyor?*" diyerek toplandı. Bu komitenin amacı; bağımsızlığı ilan etmek, tüm Arnavutları birleştirmek ve bağımsızlık sonrası geçiş sürecini planlamak idi. Arnavutluk tarihindeki üç isim; Avlonyalı İsmail Kemal, Naim Fraşeri ve Sami Fraşeri bu komite ile tanındılar. İsmail Kemal, bir Osmanlı meclisi azası olarak Arnavutların demokratik haklarını savundu. Sami Fraşeri, yeni kurulacak Arnavutluk'un demokratik bir politik yapıya sahip olmasını istedi, Naim Fraşeri, kraliyet karşıtı ve demokrasi yanlısı bir siyaseti savundu. İlk zamanlar Arnavut aydınların talepleri daha çok özerklik yönünde iken daha sonra Arnavut aydınlarının birçoğu Arnavutların bekasını bağımsızlıkta gördüler.²⁹

İsmail Kemal gibi Osmanlı Devleti'nde yüksek mevkilerde bulunmuş Arnavutlar, milliyetçi ve ayrılıkçı özlemlerini açıkça icra ediyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti kendisini, Arnavut kardeşlerinin ihanetine uğramış hissetti ve Arnavutlardan sonra Arapların da ayrılmasından korkmaya başladı.³⁰ 20 Nisan 1909'da İttihatçıların tutuklama emri çıkardığı İsmail Kemal aranmaya başlandı. İngiliz Büyükelçiliğine sığınmış olan İsmail Kemal, Mısır'a giden bir gemiye bindirildi. Daha sonra Atina'da ikamet etti, Osmanlı hükümetinin girişimi sonucu

²⁷ Selçuk Akşin Somel, "İsmail Kemal Vlora (1844-1919)", *Ansiklopedik Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2012, s.142.

²⁸ Abdurrauf Sinno, *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar Kürtler Arnavutlar*, (çev.) Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2011, s.190.

²⁹ Elona Rusi-Karacalarlı, "Arnavutluk Cumhuriyeti", *Çağdaş Balkan Siyaseti*, Ed: Murat Necip Arman & Nazif Mandacı, Seçkin Yayıncılık, 2.Baskı, Ankara 2014, s.68-69.

³⁰ Kemal H. Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, (çev.) Ş. Yalçın, Bilgi Ü., İstanbul 2004, s.685.

sınır dışı edildi, önce Korfu adasına ve sonra Avlonya'ya gitti.³¹ Avlonya'dan Roma'ya geçti.³² İsmail Kemal'in tek amacı Arnavutluk bağımsızlığı idi.³³

Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'nın kurucuları arasında yer alan İsmail Kemal, 1911'e kadar parti lideri oldu.³⁴ Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası'nın üyesiydi.³⁵ 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilaf'ın güç kazanmasıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti, seçimleri erkene alarak muhalif mebus (İsmail Kemal vb) seçtirmemeye çalıştı. Ancak İsmail Kemal, Hasan Pıriştine, Esat Toptani ve Müfit Flora vb. Arnavut mebuslar gerçekte muhalefet perdesi altında ayrılıkçı emeller içindeydiler.³⁶ 10 Temmuz 1911'de İttihat ve Terakki Cemiyeti muhalifi ve Şehrah gazetesi yazarı Zeki Bey, Bakırköy'deki evine giderken öldürüldü. Cinayetin Arnavutluk meselesiyle doğrudan bir ilgisi olmasa da Zeki Bey, İsmail Kemal'in arkadaşı olup gazetesi Arnavutluk'a özerklik vermesi taraftarıydı.³⁷ İsmail Kemal, "*Başkım Arnavut Kulübü*" aracılığı ile Arnavut milliyetçilerle haberleşiyordu.³⁸ İsmail Kemal, Arnavutluk meselesi üzerine Büyük devletlere bir bildiri yollamıştır.³⁹ İsmail Kemal'in siyasi faaliyetleri Osmanlı idaresince yakından izleniyor ve Avlonya'da düzenleyeceği Arnavut kongresine engel olunmaması talimatı mahalli idareye bildirildi. Balkan Harbinden sonra Balkanlarda Osmanlı yönetimi zayıflayınca Osmanlı idaresinde Arnavutluk'ta dost ve kardeş bir idare gelmesi Osmanlı Devleti için uygun olacaktı. Bu yüzden eski Trablusgarp Valisi İsmail Kemal' in Arnavutluğa gelerek 14 arkadaşı ile bir kongre düzenlemesine izin verildi. 28 Kasım 1912 tarihinde Avlonya'da İsmail Kemal'in liderliğinde toplanan kongrenin yerel makamlarca yasaklanması talebi uygun görülmedi. Kongrenin Osmanlı hükümetinin bilgisi dâhilinde toplandığı ve sadece özerklik kararına destek verilebileceği açıklandı.⁴⁰ Gerek Osmanlı gerekse de Arnavutluk menfaatlerine aykırı hareket edilmemesi yetkililere

³¹ Kansu, *İttihadçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi*, s.110, 142.

³² "İsmail Kemal Bey", *The Times*, June 2, 1909, s.7.

³³ Mithat, *a.g.e.*, s.208.

³⁴ Aykut Kansu, *İttihadçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.153.

³⁵ "Arrest of a Turkish Deputy", *The Times*, July 20, 1910.

³⁶ Celal Bayar, *Ben De Yazdım: Milli Mücadeleye Giriş*, Cilt III, Baha Mt., İstanbul 1966, s.503.

³⁷ Kansu, *İttihadçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi*, s.235-236.

³⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt I, İletişim Yayını, İstanbul 1998, s.564.

³⁹ "Ein Memorandum Ismail Kemals an die Großmächte", *Neue Freie Presse*, 8 Temmuz 1911, s.4; "Albanisches Memorandum", *Pester Lloyd*, July 8, 1911, s.4.

⁴⁰ "Bütün Arnavutluk'un tefrik kabul etmemek üzere idâre-i mümtâze şeklinde bulundurulması devletçe de müstelzem olduğundan İsmail Kemal Bey'in fikri de bu merkezde bulunduğu..." OA, MV, 171/53. 17.Z.1330. (27.11.1912).

Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1914

tavsiye edilmiştir.⁴¹ Gazetelerde Arnavutlar için muhtariyet ve bağımsızlıktan söz ediliyordu.⁴² Osmanlı arşiv belgeleri silahlı bir isyan yoluyla bu amacına ulaşmak emelinde olduğunu belirtir.⁴³

1912 yılında Meclisin feshinden sonra tutuklanacağı korkusu üzerine İsmail Kemal, İstanbul'u terk etti.⁴⁴ 13 Mayıs 1912'de İsmail Kemal Osmanlı hükümetinden bazı taleplerde bulundu. Arnavutluk'un sınırlarının çizilmesi, Arnavutların vali olarak atanması, Arnavut memurların görevlendirilmesi, Arnavutçanın resmi dil olması vb. Ancak Arnavutluk'taki İsmail Fazıl Paşa Arnavutları ellerindeki silahları 48 saat içinde teslim etmeye çağırınca isyancı Arnavutlar ertesi gün İpek üzerine yürüdüler.⁴⁵ Osmanlı meclisindeki Arnavut mebusları, Arnavut ayaklanmasını “*zulme karşı ayaklanma*” olarak nitelediler. Berat Mebusu İsmail Kemal, Arnavutluk'a asker sevkini şiddetle eleştirdi, Arnavutluk'un bir düşman ülke olmadığını, vaktiyle Meşrutiyete önyak olan Arnavutların şimdi cezalandırıldığını söyledi.⁴⁶ 1912 yılı Arnavut isyanı büyük ölçüde İsmail Kemal ve Hasan Priştina tarafından İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni devirmek için başlatılmıştı.⁴⁷ Çünkü Nisan 1912 tarihinde yapılan seçimlerde İttihat ve Terakki adayları ezici bir çoğunlukla Meclis'e girdiler. Cemiyet, kendisi için uygun görmediği adayların Meclise seçilmesini engellemek için birçok yönetime başvurdu. Örneğin İsmail Kemal aleyhinde oy kullananlara para verilmiştir. Cemiyet, Arnavut önde gelenlerine para vererek seçimde destek istemiştir. Böylece İsmail Kemal ve Hasan Priştine vb. Arnavut kökenli mebuslar tekrar seçilemeyince büyük bir tepki düşmanlığa yol açtı.⁴⁸

5 Kasım 1912'de Romanya'daki Arnavutlar İsmail Kemal başkanlığında, Bükreş'te “*Arnavut Milli Kongresi*”ni topladı.⁴⁹ Milliyetçi Arnavutların örgütlendiği merkezlerden birisi de Bükreş idi. Avusturya hükümetinin desteğiyle bu ülkedeki Arnavutlar siyasi faaliyete başladılar. Özellikle İsmail Kemal ve Luigi Gurakuqi'nin katılımıyla Bükreş'teki Arnavut kolonisi hareketlendi. Dokuz üyeden oluşan bir komisyon kuruldu. İsmail Kemal'in

⁴¹ OA, *BEO*, 4120/308986.

⁴² *Tercüman-ı Hakikat*, Sayı 11370, 4 Aralık 1912, s.1.

⁴³ OA, *DH.MUI*, 80-2/39. 15.R.1328.

⁴⁴ “Flight of a Deputy”, *The Times*, 18 Ocak 1912, s.5.

⁴⁵ Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, (çev.) Z.Biberyan, Aras Yayını, İstanbul 2002, s.175.

⁴⁶ Cemal Kutay, *Üç Paşalar Kavgası*, Tarih Yayınları, İstanbul 1964, s.29.

⁴⁷ Clayer, *a.g.e.*, s.546.

⁴⁸ Peter Bartl, *Milli Bağımsızlık Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*, Çev.Ali Taner, Bedir Yayınevi, İstanbul 1998, s.306.

⁴⁹ Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar II.Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Buke Yayını, İstanbul 2004, s.487.

yönetimindeki komisyonun yaptığı ilk toplantıda; Arnavutların haklarının korunması ve bağımsızlık meselesi müzakere edildi.⁵⁰

İsmail Kemal, Luigi Gurakuqi, Pandeli Cale, Don Kacorri vb. Arnavutlarla Arnavutluk'un yönetimi için bir komite kurulması, ulusal haklar için Avrupa'ya bir komisyon gönderilmesi ve Arnavutların siyasi faaliyetlerini koordine edecek, iç ve dış gelişmeleri izleyecek bir komitenin Bükreş'te kurulmasına karar verdiler.⁵¹ İsmail Kemal, Viyana'ya gidip Avusturya Dışişleri Bakanı Kont von Berchtold ile görüşerek Sırbistan ve İtalya'nın Arnavutların yaşadığı bölgeler üzerindeki emellerine karşı Avusturya hükümetinden destek istemiştir.⁵² Rusya'nın desteklediği Sırbistan ve Karadağ'ın Arnavutluk'a tamamen egemen olmasını istemeyen Avusturya, Arnavutların bağımsızlığına yardım edecekti.⁵³

İsmail Kemal Korfu'da bir Yunan gazetesine Arnavutluk meselesi ile alakalı yaptığı bir açıklamada bağımsız bir Arnavutluk peşinde koştuğunu ancak, hepimizin mutluluğu güçlü bir Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetine bağlıdır demekten de vazgeçmiyordu.⁵⁴ Prizren'den gönderilen bir telgrafta İsmail Kemal ile temasa geçilerek barışın tesisi ve bölgenin güvenliği için Arnavutluk'un müstakil bir yönetime sahip olduğunu ilan edelim önerisi gelmiştir.⁵⁵ Arnavut halkının bağımsızlık isteği hem Arnavutların hem de Osmanlıların devletinin geleceği için tehlikeliydi. Çünkü Arnavutların yaşadığı vilayetlerin dört bir yanı düşmanca emeller besleyen farklı milletlerle çevrili olup bağımsız bir Arnavutluk'un tek başına mevcudiyetini sürdürmesi imkânsızdı.⁵⁶ İsmail Kemal'in girişimleri sonucunda 4 Eylül 1912'de Arnavutların otonom (özerk) olma isteği Osmanlı yönetimince kabul edilmişti.⁵⁷

İsmail Kemal 18 Kasım 1912'de bağımsızlık ilanı için hazırlık yapan komisyona gönderdiği bir telgrafında; Viyana hükümetinden tam destek aldığını söylemiştir.⁵⁸ İsmail Kemal'in oğlu Ethem 13 Kasım 1912'de, Arnavutluk'un her tarafına açılacak meclis için Avlonya'ya delege göndermeleri çağrısında

⁵⁰ Uejd Dedaj, "Bağımsızlık Sonrası Arnavutluk (1912-1914)", *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, SBE., İstanbul 2018, s.7.

⁵¹ Stavro Skendi, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton U. Press, 2015, s.459.

⁵² "Arnavudluğun İstiklali Meselesi", *Sabah*, 5 Aralık 1912.

⁵³ Miranda Vickers, *The Albanians: A Modern History*, I.B.Tauris & Co. Ltd., London 2001, s.68.

⁵⁴ Ferit Vakkas, "Arnavudluğa Dair", *Tercüman-ı Hakikat*, 5 Ağustos 1912, s.2.

⁵⁵ *ATASE BHK*, K:715, A:4-9557, D:4, F:2-3.

⁵⁶ Ahmed Agayef, *Tercüman-ı Hakikat*, Sayı 11260, 8 Ağustos 1912, s.1.

⁵⁷ "Arnavutluk", Mustafa Bilge, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, TDV., İstanbul 1991, s.387.

⁵⁸ Fehari Ramadani, "Avusturya-Macaristan Krallığı ve İtalya'nın Arnavut Sorunu Hakkındaki Duruşu (Ekim-Kasım 1912)", *Yeni Türkiye Dergisi*, *Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-IV*, YTSAM Yayını, Yıl:21, Sayı:69, Mart-Haziran 2015, s.4902.

bulduğunu bildirmiştir. 19 Kasım'da Avusturya Dışişleri Bakanı Berchtold'un temin ettiği gemi ile İsmail Kemal, Draç'a geldi. Draç'taki Avusturya konsolos yardımcısına İsmail Kemal ve arkadaşlarını karşılaması ve bir sorun çıkması durumunda yardımcı olunması emri verilmişti. İsmail Kemal, Balkan harbi devam ederken İstanbul'a gelerek dönemin Sadrazamı Kamil Paşa ile görüştü ve akabinde Draç'a gitti. Sırp ve Yunan ordularının hızlı ilerleyişini durdurabilmek için⁵⁹ Arnavutluk'un bağımsızlığını Draç'ta dünyaya ilan etmek istiyordu.⁶⁰ Draç'taki Arnavut eşrafına Osmanlı ordusunun yenilmekte olduğunu ve bağımsızlıktan başka bir çareleri olmadığını söyledi. Ancak İsmail Kemal beklemediği bir tepki aldı. Müftü Efendi herkesin güvendiği Rum Metropolid Efendi'ye bir kulak verelim dedi: "*Ben İzmir'de bir Osmanlı olarak doğdum, görevime başlamadan evvel Osmanlı Devleti'ne ve onun hükümlerine sadık kalacağıma dair yemin ettim. İşkodra kalesi düşmana kahramanca dayanmaktadır. Harp devam ediyor ve bir sulh imzalanmış değildir. Bu şartlar dâhilinde ben Osmanlı hükümetine ihanet edemem.*" Bu sözler üzerine İsmail Kemal hemen Draç'tan ayrıldı.⁶¹ Draç eşrafı Osmanlı ordusunun yenildiğine inanmıyor ve Arnavut askerlerin Osmanlı ordusuyla beraber İşkodra'da Karadağ'a karşı savaştığını söyleyerek İsmail Kemal'e destek olmadılar.⁶² Hatta İsmail Kemal ve arkadaşları için ajan provokatör (kışkırtıcı) oldukları söylentisi Türklerce Draç'ta çıkarılmıştı.⁶³ Bu sırada Draç'ı Sırp ordusunun işgal etmek için ilerlediği haberi gelmiş, Manastır sukut etmiş ve Vardar ordusu da Görice'ye doğru çekilmiştir.⁶⁴ Vardar ordusunun ricat (geri çekilme) halinde olması, top ve mühimmat olmaması, subay ve askerlerin morallerinin kalmaması ve mevcut duruma göre savaşma kudretini kaybetmesi durumu yaşanıyordu. Bu sıkıntılı dönemde İsmail Kemal, Avlonya'da Arnavut ileri gelenlerini topladı. Maişeti gittikçe daralan askerler artık Arnavutlardan yeterli destek alamıyordu.⁶⁵

2.İsmail Kemal'in Bağımsızlık İlanı

24 Kasım 1912'de İsmail Kemal, Akif Paşa ve 31 Arnavut delege bir bağımsızlık belgesi imzaladılar. Aynı belgeyi 24 delege Yanya'da, 12 delege de Görice'de imzaladı.⁶⁶ Daha sonra o dönemde işgal edilmeyen tek Arnavut şehri

⁵⁹ Banu İşlet Sönmez, *II.Meşrutiyet'te Arnavut Muhalefeti*, YKY, İstanbul 2007, s.220-221.

⁶⁰ *ATASE BHK*, K:651, A:4-7342, D:32-A, F:2-34.

⁶¹ Müfid Şemsi Paşa, *a.g.e.*, s.43-44.

⁶² "Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt III, MEB, İstanbul 1971, s.378.

⁶³ Sönmez, *a.g.e.*, s.221.

⁶⁴ *ATASE BHK*, K:651, A:4-7342, D:32-A, F:2-34.

⁶⁵ OA, *BEO*, 4117/308718.

⁶⁶ Edward J.Erickson, *Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, (çev.) G.Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s.253.

olan Avlonya'ya gelen⁶⁷ İsmail Kemal liderliğinde, Müslümanları, Ortodoksları ve Katolikleri temsil eden Arnavutluk'un önde gelen beyleri ile birlikte Arnavut delegelerin iştirak ettiği, “*Arnavut Milli Kongresi*” toplandı.⁶⁸ Bir yıl önce Avusturya temsilcisi Braun, İsmail Kemal'in Avlonya'dakiler hariç kendi halkı tarafından “*hain, casus ve padişah tarafından satın alınmış*” olarak düşünüldüğünü söylemiştir.⁶⁹ Başlangıçta hızlı gelişen olaylar sebebiyle delege katılımı 37 kişi olmuş, sonraki günlerde delegelerin sayısı 63'e ve en son 83'e çıkmıştır.⁷⁰ Milli Kongre (Meclis) 28 Kasım 1912'de Avlonya'da İsmail Kemal idaresinde faaliyete geçti. İsmail Kemal yaptığı açılış konuşmasında “*Arnavutluk'u kurtarmak için tek yol bağımsızlıktır.*” diyerek bağımsızlığın önemini vurguladı.⁷¹ Yayımladıkları bildiriye; bağımsızlığın Arnavutlar için artık bir zorunluluk olduğu, aksi takdirde Arnavut topraklarının komşu Balkan devletlerince paylaşılacağı ve Balkanları kaybeden Osmanlı Devleti'nden hiçbir destek alınamayacağı için bağımsızlıktan başka bir yol olmadığı yazıyordu.⁷²

Kongre, görüşmeler sonunda 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını dünyaya ilan etti.⁷³ Avlonya'da İsmail Kemal ile Papaz Don Nikoll Kacorri birlikte Arnavutluk bayrağını göndere çektiler.⁷⁴ Bağımsızlıktan sonra bölgesel bir hükümet oluşturarak Arnavutluk'un sınırlarını belirlemeye başladılar.⁷⁵

Sami Fraşeri'ye göre bağımsızlık yanlısı ulusal hareketin kökleri çok derindir. 1912 yılından önce Arnavut milliyetçilerin ekseriyeti, bağımsız bir devlet istemiyorlardı, sadece bu bölgede Osmanlı yönetiminin sona ermesinden sonra Arnavut topraklarının komşu devletlerce paylaşılmasından endişe duyuyorlardı. Arnavut delegeler, bütün Arnavutluk'u temsil ediyor, ancak Necip Draga, Hasan Priştina, Sait Hoca, Bayram Curi, İdriz Seferi vb. Arnavut delegeler ya Belgrad hapisanesinde buldukları için ya da yol güvenliğinin elverişsizliğinden dolayı bu kongreye katılamadılar. Arnavutluk'un bağımsız

⁶⁷ Elez Biberaj, *Albania-A Socialist Maverick*, San Francisco&Oxford, USA, 1990, s.12.

⁶⁸ Nuray Bozboru, “Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi”, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 1, (der.) Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, Karam Yayınları, Ankara 2006, s.586.

⁶⁹ Sönmez, *a.g.e.*, s.133.

⁷⁰ Murtezan İdrizi, “Osmanlı Sonrası Arnavut Kimliğinin İnşası”, *Basılmamış Doktora Tezi*, Sakarya Üniversitesi, SBE., Sakarya, 2018, s.139.

⁷¹ Ferhat Başdoğan, “Arnavutluk ve Türkiye-Arnavutluk İlişkileri”, *Stratejik Edütler Bülteni*, Sayı:86, Ankara 1991, s.66.

⁷² Lef Nosi, *Historical Documents to Serve our National History*, Tirana 2007, s.99.

⁷³ George Castellani, *Balkanların Tarihi*, (çev.) A.Yaraman, Milliyet Yayını, İstanbul 1995, s.391.

⁷⁴ *ATASE BHK*, K:673, A:5-8208, D:43, F:20.

⁷⁵ Paulin Kola, *The Search For Greater Albania*, C.Hurst&Co. Pub. Ltd., London, 2003, s.13.

olması teklifi delegeler tarafından oybirliğiyle kabul edildi.⁷⁶ Tam bağımsızlık ilan edilmişse de Karadağ ve Yunanistan'ın saldırısından korkulduğu için Osmanlı ile dostane ilişkileri sürdürmek istiyorlardı. Ayrıca vatan haini addedilmekten çekindikleri için Osmanlı Garp ordusu, Vardar ordusu ve Yanya kolordusuna gönderdikleri telgraflarla ortak düşmanlara karşı Balkan harbinde destek sözü verdiler.⁷⁷

2 Aralık 1912'de İkdam gazetesi Arnavutların bağımsızlık ilanını okuyucularına duyurdu. İsmail Kemal liderliğinde Arnavut mütefekkirlerinin ortak hareket ettiğini ve aralarında Müslümanlar dışında Katolik ve Ortodoks Arnavutların da bulunduğunu yazdı.⁷⁸ Ancak bu sıralarda Kuzey Arnavutluk'un büyük bir bölümü ve güney Arnavutluk'un birçok kenti Balkan ordularının işgali altına girmişti.⁷⁹

İsmail Kemal, 4 Aralık 1912'de Arnavut meclisine başkan seçildi ve bu tarihten itibaren İsmail Kemal başkanlığındaki Arnavutluk'un ilk ulusal hükümeti göreve başladı. Ancak Arnavutluk'un diğer şehirleri ile irtibatı yoktu, çünkü bu bölgeler Sırp, Karadağ ve Yunan işgali altında idi.⁸⁰ 5 Aralık 1912'de ise Yunan ordusu Avlonya limanına gelerek şehri top ateşine tuttu. Ancak Osmanlı birlikleri Yunan kuvvetlerini Avlonya'ya girmeden püskürttü.⁸¹ Arnavutluk'un Dışişleri Bakanlığı görevi İsmail Kemal'e verildi ve yeni Arnavutluk hükümetini tanımayan Osmanlı memurlarının 24 saat içinde görevlerinden ihraç edilmesine karar verildi.⁸²

Mahalli idarelerdeki memurlar, Arnavutluk hükümetinin emirlerine uyuyor, ancak Osmanlı ordusuna karşı düşmanca bir tutum sergiliyordu. Özellikle bazı telgraf memurları acil haberleri göndermediler ve Osmanlı subaylarının emirlerine karşı geldiler.⁸³ 21 Aralık 1912 tarihinde Meclis-i Vükela; Arnavutluk'a muhtariyet verilmesi kararlaştırıldığı için bölgedeki Osmanlı memurlarının barış görüşmeleri sonlanana kadar işlerine devam etmeleri, Arnavutların ise Osmanlı ordusunun erzak ve mühimmat ihtiyacını

⁷⁶ İdrizi, *a.g.e.*, s.129, 139.

⁷⁷ Erickson, *a.g.e.*, s.253.

⁷⁸ "Arnavud Mütefekkirlerinden Biriyle Mülâkat", *İkdam*, 2 Aralık 1912.

⁷⁹ Noel Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, (çev.) Ö.Arıkan, Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s.310.

⁸⁰ Pearson, *a.g.e.*, s.35.

⁸¹ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi 1912-1913*, Cilt III K:2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s.502-503.

⁸² *ATASE BHK*, K:714, A:4/9556, D:H-4, F:1-31.

⁸³ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi*, s.383.

karşılımları İsmail Kemal'den telgrafla istendi.⁸⁴ Ayrıca Posta ve telgraf memurlarından vatanın saadet ve selameti için yeni kurulan Arnavutluk hükümetine de hizmet etmeleri istendi.⁸⁵ Osmanlı hükümeti, Garp Ordusu Kumandanlığına barış anlaşmasına kadar mülki ve askeri memurların eskisi gibi görevlerine devam etmeleri söylendi.⁸⁶

18 kişilik bir milli meclis kurulmuştu.⁸⁷ Geçici Arnavut Hükümeti başkanı İsmail Kemal, Babıali'ye bağımsızlığı bildiren bir telgraf çekti ve Osmanlı hükümetinden destek istedi.⁸⁸ Ancak Roma'da iken Osmanlı himayesini istemediğini gazetecilere söylemişti.⁸⁹ İsmail Kemal, Başbakan ve Dışişleri Bakanı, Papaz Don Nikoll Kacorri ise başkan yardımcısı seçildi.⁹⁰ İsmail Kemal, 4 bakanın Müslüman ve 4 bakanın da Hristiyan olması şartıyla bakan seçme hakkını Ulusal Meclise verdi.⁹¹

İsmail Kemal, 4 Aralık 1912'de Osmanlı hükümetine çektiği bir telgrafta; Osmanlı hükümetinden bağımsızlık kararına destek vermelerini istemiştir.⁹² Ancak İsmail Kemal'in bağımsızlık ilanına Osmanlı hükümeti karşı çıkıyor, çünkü sadece kendisine bağlı bir muhtariyet vermeyi istiyordu.⁹³

26-28 Kasım 1912 tarihinde bütün Arnavutlar adına bağımsızlık ilan edildiğine dair telgraflar; İtalya, Avusturya ve Fransa yetkililerine gönderilmiştir.⁹⁴ İsmail Kemal Avusturya, İtalya, Rusya, Almanya ve İngiltere dışişleri bakanlarına çektiği bir telgrafta; Arnavutların yeni siyasal hareketinin tanınması ve komşu Balkan devletlerinin ordularının işgal ettikleri Arnavut

⁸⁴ OA, MV, 172/17. "... harb-i hazırın Hükümet-i Osmaniye'nin ve teşkiline çalışılan Arnavudluk'un menafî'ine muvafık surette netice-pezir olması için asakir-i Osmaniye'ye müzaheret (yardım) ve erzak ve levazım-i sairenin tedarikine gayret edilmesi hususunun ... İsmail Kemal'e tavsiyesi..." Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları, Cilt I, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul 2013, s.457.

⁸⁵ ATASE BHK, K:715, A:4-9557, D:4, F:2.

⁸⁶ Halil Özcan, *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri 1920-1938*, Atam, Ankara 2011, s.28.

⁸⁷ İsmail Hakkı Okday, *Yanya'dan Ankara'ya*, Sebil Yayınları, İstanbul 1994, s.79.

⁸⁸ ATASE BHK, A:4-9557, D:4, F:2.

⁸⁹ "Arnavudluk Muvakkat Hükümeti Başkanı İsmail Kemal Bey..." OA, HR.SYS, 2914/96; OA, HR.SYS, 2915/54.

⁹⁰ Owen Pearson, *Albania and King Zog: Independence Republic and Monarchy 1908-1939*, IB Tauris Publishing, New York, 2004, s.33-34.

⁹¹ Dedaj, a.g.e., s.15.

⁹² "...İşkodra ve Yanya vilayetleri hukuk-u milliyelerinin muhafazası için müstakil hareket eylemeye muttehidin karar verdiklerinden Hükümet-i Osmaniye'nin kendilerine dirîğ-i muavenet buyrulmasını rica eylerler." Okday, a.g.e., s.81.

⁹³ OA, MV, 171/77. "...Bir idare-i muhtara teşkiline ...iktifa olunması muvafık olacağını..."

⁹⁴ ATASE BHK, K:747, A:5/10267, D:H-19, F:1-119.

Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1914

topraklarından geri çekilmesini istedi. 29 Kasım'da, İsmail Kemal Geçici Arnavut hükümetinin Başkanı olarak Bulgaristan, Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan dışişleri bakanlıklarına birer telgraf çekti. Bağımsızlık ilanının tanınmasını ve Balkan devletlerinin ordularının derhal geri çekilmesini istedi.⁹⁵

3 Aralık 1912'de İtalya ve Avusturya konsolosları İsmail Kemal'e Arnavut halkının ilerlemesi ve refahı için destek vereceklerini açıkladılar.⁹⁶ Avusturya konsolosu Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği mesajda, İsmail Kemal ile Avusturyalı ve İtalyan diplomatların görüşme yaptığını ve Arnavutluk'un işgal edilmemiş yerlerinde yeni hükümetin yetkisinin tanınacağı İsmail Kemal'e söylendi. Bu arada bölgedeki Türk birlikleri teçhizatsız olup moralleri bozuk ve yorgundurlar.⁹⁷ Osmanlı hükümeti ise sadece muhtariyet verebileceğini, bağımsız bir Arnavutluk'a karşı olduğunu, Arnavutluk işine büyük devletlerin karışmasını istemediğini ve Arnavutların Avusturya ve İtalya'nın telkinlerine uymamasını söyledi.⁹⁸ 29 Ocak 1913 tarihinde Osmanlı hükümeti, Arnavutluk'un muhtariyetini tanıdığını beyan ederek Arnavut bayrağı ile Osmanlı bayrağının birlikte çekilmesinin uygun olacağını bildirmiştir. Ancak Arnavutluk hükümeti bunu ciddiye bile almamıştır.⁹⁹

I. Balkan Harbi'nde Osmanlı ordusu kısmen mağlup bir şekilde Güney Arnavutluk bölgesine çekilmiştir. Osmanlı ordusuna, İsmail Kemal ve taraftarları yardımcı olmadığı için askerinin erzak tedarikinde sıkıntı başlamış, bağımsızlık ilan eden yerlerde halk, Osmanlı askerine karşı olumsuz bir tavır takınmış ve Arnavut olmayanların silahlarına el konulmuştur.¹⁰⁰ İsmail Kemal, Güney Arnavutluk'taki Bektaşî babaları sayesinde bölgedeki halk üzerinde varlık gösterebilmiştir.¹⁰¹

Balkan savaşında İsmail Kemal gibi Arnavut liderlerine kulak asmayıp Osmanlı ordusunun hizmetine giren Arnavutlar da bulunmaktadır. Bunlar Osmanlı ordusunda gönüllü olarak savaşmak için Osmanlı Harbiye Nezaretine telgraflar çekmişlerdir.¹⁰² Bazı Arnavutlar silah altına alınarak Osmanlı ordusuna

⁹⁵ Dedaj, *a.g.e.*, s.13.

⁹⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, Sayı 11370, 4 Aralık 1912, s.2.

⁹⁷ Valery Kolev & Christina Koulouri (ed.), *Balkan Savaşları*, (çev.) Güven Bakirezer, APA, İstanbul 2008, s.99.

⁹⁸ Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar*, s.488.

⁹⁹ Süleyman Külçe, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, Ticaret Basımevi, İzmir 1944, s.433.

¹⁰⁰ *ATASE BHK*, K:715, A:4-9557, D:4, F:2-2.

¹⁰¹ Said Olgun, *Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler*, Gece Kt., Ankara 2016, s.216.

¹⁰² "Arnavud gönüllülere dair mütalaa..." , *ATASE BHK*, K:715, A:4-9557, D:4A F:55.

hizmet etmişlerdir.¹⁰³ Balkan Harbi esnasında Osmanlı tarafı vatan topraklarını beraber savunmak için İsmail Kemal'e teklifte bulunmuştur.¹⁰⁴ Ancak İsmail Kemal, Berat'taki askerlerin silahlarını toplattırarak depoya koydurmuş ve sonra onları köylere dağıtmıştır. Berat ve Ergiri'deki birlikler yiyecek tedarikinde zorluk yaşamış ve para sıkıntısı çekilmiştir.¹⁰⁵

Arnavut milliyetçiliği tek tip bir hareket olarak gelişmemiştir.¹⁰⁶ Milliyetçilerin bir bölümü bir Müslüman prensin idaresinde muhtariyet isterken, diğer bölümü yabancı bir prensin idaresinde bir bağımsız Arnavutluk istiyordu. Ayrıca İtalya ve Avusturya himayesine girmeyi isteyenler de vardı.¹⁰⁷ Bu parçalanmışlık durumu İsmail Kemal'in telgraflarındaki ifadelerinde görülmektedir.¹⁰⁸

Osmanlı birlikleri Yunan ordusuna karşı savaşırken İsmail Kemal'den özellikle Yanya'daki Osmanlı askerine destek verilmesini (iaşe, cephane vb.) istemiştir.¹⁰⁹ İsmail Kemal, Yanya'da Yunan ordusu tarafından kuşatılan Osmanlı birliklerini destekledi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yeni Arnavut devletini Osmanlı hükümlanlığı altına sokmak için görevlendirilen Bekir Grebene ile işbirliği yaptı.¹¹⁰ İsmail Kemal büyük devletlerin diplomatlarına başvurarak Arnavutluk vilayetlerinin tahribata uğradığını, Balkan savaşına son verilmesi için Avrupa'nın müdahale etmesini istemiştir.¹¹¹ Özellikle İngiltere ve Avusturya hükümetlerinden yardım istedi.¹¹² Ayrıca İtalya resmi olarak Arnavutluk bağımsızlığına destek vermedi.¹¹³ İsmail Kemal, bağımsızlık ilan etmekten maksatlarının özellikle İtalya ve Avusturya'nın himayesi sayesinde büyük bir Arnavutluk kurulması ile Sırp ve Yunan işgalindeki Arnavut topraklarının kurtarılması olduğunu savunmuştur. Osmanlı hükümetinin teklif ettiği muhtariyet statüsünün küçük bir bölgeyi ihtiva edeceği için kabul edilemez

¹⁰³ “Arnavud gönüllüleri hakkında...”, *ATASE BHK*, K:710, A:5-9856, D:17, F:16.

¹⁰⁴ *ATASE BHK*, A:4-7342, K:659, D:25, F:14-58.

¹⁰⁵ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi 1912-1913*, Cilt III, Kısım II, Genelkurmay Yayını, Ankara 1993, s.382.

¹⁰⁶ Nuray Bozboru, “Failures And Achievements Of Albanian Nationalism In The Era Of Nationalism”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, 2012, s.3.

¹⁰⁷ “Arnavudluk Şekil Hükümeti”, *İkdam*, 22 Aralık 1912.

¹⁰⁸ *ATASE BHK*, K:658, A:4/7342, D:H-12, F:1-24.

¹⁰⁹ *ATASE BHK*, A:4-7342, K:659, D:25, F:14-65.

¹¹⁰ Clayer, *a.g.e.*, s.549.

¹¹¹ “Arnavudluk Hakkında”, *İkdam*, 31 Aralık 1912.

¹¹² Dibran Vataj, “Arnavutların İstiklal Sürecinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi, SBE., Sakarya, 2018, s.82.

¹¹³ Majlinda Peza & Zhuljeta Kadilli, “The Austro-Hungarian Diplomacy And The Albanian Issue During 1912-1913”, *Proceedings of IAC-ETeL 2014*, MAC Prague Consulting, 2014, s.2.

Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1914

olduğunu, artık Osmanlı idaresinin Balkanlarda zayıfladığını ve Arnavutlara düşmanca emeller besleyen komşularına karşı Osmanlı'nın Arnavutları koruyamayacağını ileri sürmüştür.¹¹⁴ Bağımsızlıkta ısrar eden İsmail Kemal liderliğindeki Arnavutların olumsuz tutumlarından dolayı Osmanlı hariciyesi, İsmail Kemal'in ilan ettiği bağımsızlığın Osmanlı hükümetince “*ke'en-lem-yekûn*” (olmamış gibi) hükmünde olduğunu Viyana Sefirliğine bildirmiştir.¹¹⁵ Osmanlı basınında İsmail Kemal'in bağımsızlık ilanından dolayı Arnavutlara gücenilmemesi gerektiği, Arnavutların dini ve ahlaki duygularının güçlü olduğu, Türklerle yüzyıllardır kardeşçe yaşayan Arnavutların her zaman Osmanlı halifesine ve padişahına bağlı olduğu şeklinde değerlendirmeler çıkmıştır.¹¹⁶

13 Eylül 1913 tarihinde Avlonya Geçici Hükümeti, yeni kurulan Arnavutluk devletinin resmi dilinin Arnavutça olacağına dair bir karar almış, ancak Osmanlı Türkçesi de varlığını sürdürmüştür.¹¹⁷ Balkan savaşları sonrasında 1913'te toplanan Londra Büyükelçiler Konferansı Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımıştır.¹¹⁸ Ancak bağımsız Arnavutluk konusunda en büyük sıkıntı sınırların belirlenmesidir.¹¹⁹

2 Ocak 1913 tarihli Büyükelçiler Konferansı'nda; Avlonya'daki geçici hükümet tanındı ve Arnavut meselesini savunmak için bir heyet Londra'ya gelmişti. Bu heyetin içinde İsmail Kemal, Filip Noga, Raşid Dino, Mehmet Konica ile Amerika'daki Arnavut “*Vatra*” komitesi üyeleri Fan Noli ve Faik Konica vardı. İsmail Kemal, Filip Noga ve Mehmet Konica, Londra'da İngiliz yetkili Edward Grey'e Arnavutluk ile ilgili istatistikî bilgiler ve haritalardan oluşan açıklayıcı bir bildiri verdiler. Mesela işgal altındaki İpek, Üsküp ve Manastır bölgesinin Sırbistan tarafından boşaltılması istendi.¹²⁰ İsmail Kemal, hem Bulgar sınırını güvenceye almak hem de Sırp işgaline karşı durabilmek için, Stoyan Danev başkanlığındaki Bulgar heyetiyle Mayıs-Haziran 1913 tarihlerinde

¹¹⁴ ATASE BHK, K:715, A:4-9557, D:4, F:2-1.

¹¹⁵ OA, HR.SYS, 1970/1_131. “... İsmail Kemal Bey'in delaletiyle ilan edilmiş olan istiklalî Hükümet-i Seniyyece *ke'en-lem-yekûn* (olmamış gibi) hükmünde olduğu derkârdır.”

¹¹⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, Sayı 11370, 4 Aralık 1912, s.1.

¹¹⁷ Dritan Egro, “Arnavutluk'da Osmanlı Çalışmaları”, *XIII.Türk Tarih Kongresi*, Cilt 1, Ankara 2002, s.352.

¹¹⁸ “Arnavudluk”, *Sabah*, 15 Mayıs 1913.

¹¹⁹ Necdet Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı*, AAM. Yayını, Ankara 2008, s.28.

¹²⁰ Dedaj, *a.g.e.*, s.26.

görüşmeler yaptı. Ancak Arnavutluk'un siyasi ve askeri yetersizliği yüzünden bir sonuç elde edemedi.¹²¹

Bağımsızlık sonrası komşu Balkan devletlerinin amacı toprak kopartmak idi. Konferans devam ederken İsmail Kemal, Arnavutların taleplerini katılımcılara yazılı olarak verdi. Ancak büyük devletler, herhangi bir devlet yapısı olmayan Müslümanların isteklerini dikkate almadı.¹²² Konferans sonucunda Kosova bölgesi Sırbistan'a, Çamerya bölgesi ise Yunanistan'a verilmiştir.¹²³ Balkanlarda birçok bölgede Müslümanlar ve Türkler yaşadığı halde Avusturya'nın isteği ile Büyük Güçler tarafından sadece Arnavutlara bağımsızlık verilmiştir.¹²⁴ Ancak İsmail Kemal, konferansın sonucunun Arnavutlar için derin bir üzüntü yarattığını, Arnavutluk'a ait olması gereken toprakların yarısından fazlasının komşu Balkan devletlerine verildiğini vurguladı. Ona göre Balkanlardaki barış Arnavutların haklarının korunmasına bağlıdır.¹²⁵

3. İsmail Kemal'in Arnavutluk'tan Ayrılması

Avusturya hükümeti bağımsız bir Arnavutluk istiyordu, çünkü Sırbistan'ın Adriyatik Denizi'ne çıkmasını engellemek istiyordu.¹²⁶ Ancak Arnavut nüfusun yaşadığı birçok bölge Karadağ, Sırp ve Yunan işgali altında kalmıştır.¹²⁷ İsmail Kemal başkanlığında bir hükümet mevcut olmasına rağmen, Büyük Güçler bu hükümeti hiçbir zaman tanımadı.¹²⁸ İsmail Kemal'in hükümetini devirmek için harekete geçen Esat Toptani Paşa, Elbesan'da ayrı bir hükümet kurmaya çalışmıştır.¹²⁹ Avlonyalı Süreyya Bey, İsmail Kemal'i muhalif Esat Toptani'yi İçişleri Bakanı yapmaya ikna ettiğini, ancak Esat'ın Draç'ta kendi hükümetini ilan ettiğini söyler. Süreyya Bey, Draç'a gidince İsmail Kemal'in çatırdayan hükümeti daha da zayıfladı.¹³⁰ Bunun üzerine İsmail Kemal, Esat Paşa ve

¹²¹ Anton Panchev, "The Position of Bulgaria with Regard to the Albanian Factor In Macedonia During The London Conference of Ambassadors", *SEEU Review*, Volume:10, Issue:1, 2014, s.138-139.

¹²² İdrizi, *a.g.e.*, s.143.

¹²³ Dritan Egro, "Arnavutluk Yoksulluk Kışkacında", *Birikim*, Sayı 95, Mart 1997, s.22.

¹²⁴ Wilhelm Feldmann, *İstanbul'da Savaş Günleri: Bir Alman Gazetecinin Balkan Savaşı Hatıratı*, (çev.) N. Alkan, Selis Kitaplar, İstanbul 2004, s.14.

¹²⁵ Çelik, "Önsöz", *İsmail Kemal Bey Hatıratı*, s.XL-XLI.

¹²⁶ "Arnavudluk Muhtariyeti", *İkdam*, 19 Kasım 1912.

¹²⁷ "Arnavud Heyet-i Murahhasası", *Sabah*, 7 Ocak 1913.

¹²⁸ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt II, (çev.) Z.Savan & H.Uğur, Küre, İstanbul 2006, s.107.

¹²⁹ Mehmet Ali Ayni, *Ulusçuluk (Milliyetçilik)*, (der.) N.H.Neyzi, Peva, İstanbul 1997, s.276.

¹³⁰ Abdülhamit Kırmızı, (haz.), Avlonyalı Süreyya Bey, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk (1912-1920)*, Klasik Yayınları, İstanbul 2009, s.53.

taftarını vatan haini ilan etmiş, Esat Paşa'nın başını getirecek olana ödül vereceğini vaat etmiştir.¹³¹ Debre mebusu Dukakinzâde Hasan Basri, İsmail Kemal'in karşısına çıkmış, Arnavutluk'un başına prens olmak istemiştir.¹³²

Osmanlı Devleti, 29 Temmuz 1913'te Büyükelçiler Konferansı kararları sonucunda Arnavutluk üzerindeki bütün haklarından vazgeçmiştir.¹³³ Büyük devletler (*İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Almanya, İtalya*) bir taraftan Arnavutları Osmanlı Devleti'nden koparmak ve bağımsız yapmak için uğraşırken diğer taraftan da Arnavutların yaşadığı kaza ve sancakları Balkan devletlerine (*Sırbistan, Karadağ, Yunanistan, Bulgaristan*) paylaşırma gayreti içindedir. Örneğin Rusya ile Avusturya aralarında anlaşarak İşkodra'yı Karadağ'a verdiler.¹³⁴ Avusturya-Macaristan ve İtalya ise, Yunanistan'ın güney Arnavutluk'tan çekilmesi kararından hiçbir şekilde taviz vermeyip Londra Konferansında belirlenen sınırların sabit olmasını istediler.¹³⁵

Bazı Müslüman, Katolik ve Ortodoks Arnavutlar yabancı bir devletin himayesinde bir prenslik şeklinde Arnavutluk'un yönetilmesini istiyordu. Hatta Arnavutluk'un başına bir Müslüman değil, ülkede mevcut olmayan bir mezhepten yabancı bir prens atanmasını savunmuşlardır.¹³⁶ Arnavutluk için Müslüman bir prensin çözüm olacağını İsmail Kemal söylemiştir.¹³⁷ Sonuçta Arnavut halkına, tarihine ve kültürüne yabancı olan Protestan mezhebine mensup bir Alman Yüzbaşı olan Wilhelm Von Wied Arnavutluk tahtına çıkarılmıştır.¹³⁸ İttihat ve Terakki Cemiyeti, nüfus çoğunluğu Müslüman olan bir ülkeye bir Alman prensin atanmasının Arnavutluk'ta yarattığı hoşnutsuzluğu kullanarak İsmail Kemal aracılığıyla bir ayaklanma çıkartarak Arnavut kökenli İzzet Paşa'yı Arnavutluk'a prens yaptırmayı istedi. Ancak bu girişim başarısızlığa uğrayarak darbeciler Prens Wied'in askerlerince tutuklandılar.¹³⁹

Arnavutluk tahtına bir Alman'ın prens olarak geçmesi Germen ittifakının (Almanya ve Avusturya) Balkanlarda savaş sonrasında Slavlar lehine olan dengelerin değiştirilmesi adımıdır. İngiltere müttefiki olmasına karşın Rus

¹³¹ "Arnavudluk Ahvali", *Sabah*, 26 Eylül 1913.

¹³² Necip P.Alpan, *Arnavutluğun Bağımsızlığı ve Avlonyalı İsmail Kemal*, Ankara 1982, s.76.

¹³³ Başdoğan, *a.g.e.*, s.66.

¹³⁴ "İşkodra Hakkında İtilaf", *Sabah*, 6 Mart 1913.

¹³⁵ OA, DH.EUM.I.ŞB., 14/7-1, 3.

¹³⁶ "Arnavudluk Rüesası ile Mülakat", *İkdam*, 19 Kasım 1912.

¹³⁷ OA, HR.SYS, 2919/35.

¹³⁸ "Arnavudluk Hakkında", *İkdam*, 3 Ocak 1913.

¹³⁹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Doğuşu*, Cilt I, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul 2003, s.96.

etkisinde olan Slavların Balkanlarda güçlenmesinden rahatsız olduğu için Germen ittifakına bu konuda destek vermişti.¹⁴⁰ Prens Wied, başbakanlık görevine Rus çarlığı nezdinde Osmanlı büyükelçiliği yapan Turhan Paşa'yı (Permeti) getirdi.¹⁴¹

İsmail Kemal, yıllardır mücadele ettiği Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan ettikten sonra en önemli amacının; devleti yapılandırmak ve Arnavutların kendi kendilerini yönetebileceğini kanıtlayarak Avrupa'nın güvenini elde etmek olduğunu söylemiştir.¹⁴² Büyük devletlerce oluşturulan Uluslararası Denetim Komisyonu Avlonya'ya gelince İsmail Kemal iki talepte bulundu. Birincisi, kurduğu Geçici Avlonya hükümetinin resmi olarak tanınması; ikincisi, Avlonya Hükümetinden bir temsilcinin Uluslararası Denetim Komisyonuna alınması idi. Ancak İngiliz Büyükelçi Lamb tarafından bu teklifler reddedildi. Lamb'a göre, İsmail Kemal hükümetinin otoritesi Avlonya dışında İşkombi nehrinin ötesine bile geçmiyordu.¹⁴³

İsmail Kemal: “*Ben çok yaşlıyım, ülkemin ayakları üzerinde durabildiğini görmek istiyorum ve sonra istifa edeceğim, çok ama çok yorulдум.*” demiştir. Arnavutluk'ta tek kuruluş para olmadığını, mültecilerin ortada kaldığını eklemiştir.¹⁴⁴ 15 Ocak 1914 tarihinde İsmail Kemal Kasım 1912'den beri sürdürdüğü Avlonya'daki devlet başkanlığı görevinden istifa etmiştir. 22 Ocak 1914 tarihinde ülkenin idaresini Ekim 1913'te faaliyete geçen Uluslararası Denetim Komisyonu'na bırakmıştır. Arnavutluk'tan ayrılarak önce Fransa'nın Nice şehrine gitmiştir.¹⁴⁵ İsmail Kemal'in istifa sebebi; siyasi kargaşa ve yabancı entrikaları idi. Onun istifası Batılıların desteklediği Esat Paşa'nın önünü açmıştı.¹⁴⁶ İsmail Kemal, Katolik Malisor ve Mirdit Arnavutlarının desteğini alamamıştı.¹⁴⁷

19 Ocak 1914 tarihindeki Eski Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın Arnavutluk tahtına çıkarılması için yapılan girişimden İsmail Kemal'in haberdar olması ve destek vermesi yüzünden Arnavutluk'tan ayrılmaya mecbur edilmiştir. Çünkü bu girişim sonucunda Avlonya'da 19 Osmanlı subayı ve 200 askeri

¹⁴⁰ Bilgin Çelik, “Balkanlarda Arnavut Sorunu”, *Cumhuriyet Strateji*, 24 Ocak 2005, s.16.

¹⁴¹ Özgür, *a.g.e.*, s.360.

¹⁴² *İsmail Kemal Bey Hatıratı*, (Ed.) S.Story, (çev.) A.İslamoğulları ve R.Hoxha, Tarih Vakfı, İstanbul 2009, s.282.

¹⁴³ Dedaj, *a.g.e.*, s.65.

¹⁴⁴ Herbert, *a.g.e.*, s.181.

¹⁴⁵ Pearson, *a.g.e.*, 56.

¹⁴⁶ İdrizi, *a.g.e.*, s.148.

¹⁴⁷ Joseph Swire, *Albania The Rise of a Kingdom*, Arno Press, New York, 1971, s.181.

tutuklandı ve Grebeneli Binbaşı Bekir Fikri'ye idam cezası verilmiştir.¹⁴⁸ Ahmet İzzet Paşa; “Eğer makam-mevki düşkününü ve şöhretperest bir adam olup bu işe kansaydım benim de sonum böyle olacaktı demiştir.”¹⁴⁹

İsmail Kemal, Arnavutluk'un iç savaşa sürüklenmesini ve tahribata uğramasını önlemek için Uluslararası Denetim Komisyonu ile işbirliği halinde iktidarı devretmeye hazır olduğunu bildirdi. Kabine üyeleri de İsmail Kemal'in bu kararına destek verdi. 22 Ocak 1914'te Uluslararası Denetim Komisyonu, İsmail Kemal'i çağırarak Büyük Devletlerin emriyle Arnavutluk'un yönetimini devralacağını bildirdi. Böylece Avlonya Hükümeti fiilen dağılmış oldu.¹⁵⁰

İsmail Kemal daha sonra İtalya'ya gitmiştir. Çünkü Londra Konferansı İsmail Kemal'in hükümetini tanımadı, ayrıca Esat Toptani de yeni bir hükümet kurmuştu. Bu sırada büyük devletler aralarında anlaşıp 35 yaşındaki Prens Wied'i Arnavut prensi atadılar ve Esat Paşa'yı ise İçişleri Bakanı olarak görevlendirdiler.¹⁵¹ İsmail Kemal, anılarında Arnavutluk'ta ikiliğe son vermek için yurtdışına gittiğini söylese de bir iddiaya göre büyük devletler Müslüman bir devlet başkanı istemiyorlardı.¹⁵²

Büyük devletlerin bu hoşgörüsüz ve dayatmacı Arnavut politikası üzerine Arnavutlar iki gruba ayrıldı: birinci grup Avusturya'yı merkez alan ve Arnavutluk'un geleceğinin Prens Wied ile olacağını görüyordu, ikinci grup ise İtalya'yı merkez alan ve Arnavutluk'un geleceğinin Esat Paşa da olacağını görüyordu. Ancak bağımsız olmak için Osmanlı'dan ayrılan Arnavutluk tahtı, bu mücadelenin en büyük lideri ne İsmail Kemal'e kalmış ne de Arnavutluk büyük devletlerin hegemonyasından kurtulabilmişti.¹⁵³ Prens Wied'e göre Arnavutluk'un kurtuluşu; kendisi, İsmail Kemal ve Esat Toptani'nin ölümüne bağlıdır.¹⁵⁴

İtalya'da İsmail Kemal Osmanlı Devleti'nin Roma sefaretine başvurarak emekli maaşını 20 aydır alamadığını dile getirmiş ve acilen ödenmesini

¹⁴⁸ Mehmet Tütüncü, “Grebeneli Bekir Fikri Bey Albay Thomson'a Karşı: 1914 Avlonya Olayı”, *Tarih ve Düşünce*, Nisan 2017, s.41. Ancak Osmanlı hükümetinin girişimleri sonucu Bekir Bey 18 Ağustos 1914 tarihinde serbest bırakılmıştır. Tütüncü, *a.g.e.*, s.42.

¹⁴⁹ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım İstiklal Harbi'nin Gerçekleri*, (Haz.) Süheyl İzzet Furgaç & Yüksel Kanar, Cilt 1, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s.176.

¹⁵⁰ Dedaj, *a.g.e.*, s.84.

¹⁵¹ Yılmaz Çetiner, *Şu Bizim Rumeli*, Milliyet Yayını, İstanbul 1994, s.163.

¹⁵² Samih Nafiz Tansu, *Madalyonun Tersî*, Gür Kitapevi, İstanbul 1970, s.190.

¹⁵³ İdrizi, *a.g.e.*, s.149.

¹⁵⁴ Nichola C. Guy, “Ethnic Nationalism, the Great Powers and the Question of Albanian Independence 1912-1921”, Ph.D., Durham University, UK, 2008, s.144.

istemmiştir.¹⁵⁵ Uzun zamandır verilmeyen emekli maaşı ödenmiştir.¹⁵⁶ II. Abdülhamid döneminde Tahran Sefaretinden görev kabul etmeyen İsmail Kemal, mazuliyet maaşı da almıştır. Kuzeni olan Avlonyalı Ferit Şura-yı Devlet'te bu maaşın bağlanmasının teamüllere aykırı olduğunu söylemiştir.¹⁵⁷ Eylül 1914'te Prens Wied'in Arnavutluk'tan kaçması üzerine Esat Toptani Paşa hükümet yönetimini eline almıştır.¹⁵⁸ Osmanlı hükümeti tarafından 1914 yılında yeni kurulan Arnavutluk Hükümeti'nden Osmanlı ülkesine gelecek Arnavutların ecnebi (yabancı) sayılarak haklarında devletlerarası hükümlerin uygulanması kararı alınmıştır.¹⁵⁹ 27 Nisan 1913'te Esat Paşa, Lezhe'de kendini kral ilan etmiştir. Daha sonra İşkodra'dan getirttiği hafif topçu birlikleriyle Tiran üzerine yürümüştür.¹⁶⁰

İsmail Kemal'e yapılan en ağır suçlama çevresindeki ülkelere bazı imtiyazlar vermesiydi. Arnavut milliyetçisi Derviş Hima; İsmail Kemal'in hükümetinin yeni bir şehir kazanmadığını, hatta Sırp'ların Yakova'yı aldığını, yeni yollar yapmadığını, savaştan dolayı sıkıntı yaşayan 12.000 mülteciyi doyurmadığını söyleyerek İsmail Kemal'i eleştirmiştir.¹⁶¹ İsmail Kemal'in kurduğu hükümetin Arnavutlar nezdinde kabulünde birçok zorlukla karşılaşıldı. Kuzey Arnavutluk'taki Katolikler, hükümet üyelerinin bir kısmının Müslüman olmasından rahatsız oldular. Yunan işgalindeki Ortodoks Arnavutlar ise dikkate alınamazdı. Müslüman Arnavutlar ise İsmail Kemal hükümetine Osmanlı sultanından ve halifesinden ayrıldığı için şüpheyle yaklaştılar.¹⁶²

İsmail Kemal, Brüksel'de Faik Konitza ile "*Albania, Salut de Albania*" gazetelerini çıkarmıştır.¹⁶³ Osmanlı yönetimi aleyhinde yayın yaparken sınırdışı edilmesini isteyen Sadrazam Arnavut Ferit Paşa, Belçika elçisine 1903 Martı'nda şunu demiştir: "*Bu siyasi olarak sığınmış adam akrabamdır. Buna rağmen bir canaille (alçak) olduğunu söylemekten çekinmem. Damat Mahmut'un oğullarıyla sıkı ilişkiler kurdu ve onlarla fesat çeviriyor.*"¹⁶⁴ Mahmut Şevket Paşa, Yanya'dan

¹⁵⁵ OA, HR.SYS, 153/48. 12.04.1914. "*İsmail Kemal sefaret-i seniyyeye gelup ... 20 aydır alınmayan teka'üd ma'aşatının hükümet-i seniyyeye tesviyesini istirham eylediğini...*"

¹⁵⁶ OA, DH.EUM.1.ŞB, 1/22.

¹⁵⁷ Kırmızı, a.g.e., s.69.

¹⁵⁸ Ayni, a.g.e., s.277.

¹⁵⁹ OA, HR.HMŞ.İŞO, 38/7_16.

¹⁶⁰ Pearson, a.g.e., s.42.

¹⁶¹ Herbert, a.g.e., s.182, 185.

¹⁶² Dedaj, a.g.e., s.109.

¹⁶³ Abdulhamit Kırmızı, *Avlonyalı Ferid Paşa: Bir Ömür Devlet*, Klasik, İstanbul 2014, s.25.

¹⁶⁴ Orhan Koloğlu, *Üç İttihatçı: Arap, Kürt, Arnavut Milliyetçilikleri ve İttihat-Terakki*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2011, s.261.

gelen Dr. Miralay Süleyman Numan'dan Yanya'nın düşüşü sırasında İsmail Kemal'in Arnavut'ları yönlendirerek Osmanlı ordusuna destek verilememesini sağladığını duyunca, İsmail Kemal'in yalnız Osmanlı'ya değil, Arnavut halkına da ihanet ettiğini söyleyerek eğer Arnavut'lar Osmanlı'yı candan destekleseydi, Yanya düşmez ve Epir, Yunan'a geçmezdi dedi.¹⁶⁵ Yanya eşrafi, İsmail Kemal'in siyasi teşebbüsünün yanlış olduğunu ve Osmanlı idaresine bağlı olduklarını ifade eden bir telgraf çekmiştir.¹⁶⁶ Alpan'a göre; Bektaşî bir aileye mensup laik fikirli İsmail Kemal, 50 yıllık diploması hayatında yerli ve yabancı devlet adamlarının saygısını kazanmış, franko-mason olup yüksek dereceye çıkmıştır.¹⁶⁷ İsmail Kemal'in yıllarca ekmeğini yediği devletine ihanet ettiği, bağımsız bir Arnavutluk devleti kurmak için yaptığı çalışmaların Avrupa yanında hiçbir kıymeti olmadığı ve Osmanlı Devleti'nin başına bir sorun çıkarmak isteyen “*bu ajanın*” yakalanarak İstanbul'a getirilmesi resmi makamlarca istenmiştir.¹⁶⁸

İsmail Kemal, I. Dünya Savaşı'nı Arnavutlar için bir fırsat olarak değerlendirmiş ve Arnavutluk davasını Barış Konferans'ında savunmak için Paris'e gitmiştir. Tek bir amacı vardı o da; Balkan devletleri tarafından işgal edilen Arnavut topraklarını kurtarabilmektir. Konferans sırasında ABD'den büyük beklentileri vardı, ancak hayal kırıklığına uğradı.¹⁶⁹ İsmail Kemal, Paris'te çıkan “*Arzazagank*” gazetesinde yayınlattığı “*Barış Şartları ve Ermenistan*” adlı yazısında; Osmanlı, Rus ve İran toprakları üzerinde özerk bir Ermeni devletinin kurulması ile Ermeni meselesinin çözüleceğini ileri sürmüştür.¹⁷⁰ Paris adeta bir sürgün hayatı yaşarken Daily Mail gazetesi muhabiri Somerville Story ile görüşerek hatıralarını İngilizce olarak yazdıran bir Osmanlı devlet adamıdır. İsmail Kemal İtalya'nın Perugia (Padua) şehrinde 1919 yılında vefat etmiş ve daha sonra na'aşı Bektaşîliğe mensup olduğu için Avlonya'ya getirilerek Bektaşî tekkesine defnedildi.¹⁷¹ New York Times gazetesi; “*soylu bir aileye mensup Jön Türk lideri ve Arnavutluk hükümetinin başkanı İsmail Kemal 76 yaşında vefat etti.*” şeklinde yazdı.¹⁷²

SONUÇ

¹⁶⁵ *Sadrazam Şevket Paşa'nın Günlüğü*, Arba Yayınları, İstanbul 1988, s.117.

¹⁶⁶ OA, *BEO*, 3923/294208.

¹⁶⁷ Alpan, *a.g.e.*, s.41.

¹⁶⁸ OA, *Y.E.E.*, 15/21. 13.R.1318.

¹⁶⁹ Çelik, “Önsöz”, *İsmail Kemal Bey Hatıratı*, s.XL.

¹⁷⁰ OA, *HR.SYS*, 2885/27.

¹⁷¹ Müfîd Şemsi Paşa, *a.g.e.*, s.209.

¹⁷² “İsmail Kemal Bey Dead”, *The New York Times*, January 28, 1919.

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip İstanbul'a mebus olarak dönen İsmail Kemal, İttihat ve Terakki ile anlaşamayınca Arnavutluk'a gitmiş ve 1912 yılında Balkan Savaşları sırasında Arnavutluk'un bağımsızlık ilanında başrol oynamış bir fikir ve eylem adamıdır. İsmail Kemal, 1912 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sopalı-hileli meclis seçimlerinin Arnavutlar nezdinde hoşnutsuzluk yarattığı için Arnavutluk'ta bir isyanın başladığını söyler. Arnavutluk davası için İstanbul'da, Balkanlarda ve Avrupa'da diplomatik ve siyasi çabalarını yoğunlaştırır.

İsmail Kemal, Arnavutların muhtariyet kazanması için II. Meşrutiyet'in ilanına katkıda bulunmuş, bu yüzden Jön Türk hareketine katılmıştır. Ancak İttihatçıların Arnavutlara yönelik merkezîyetçi ve baskıcı politikası üzerine onlara muhalif olmuştur. Balkan harbine giden yolda Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma durumunu görünce Arnavut topraklarını Sırp, Karadağ, Bulgar ve Yunan işgal ve ilhakından kurtarabilmek için Avusturya, İtalya ya da İngiltere himayesine girmek için diplomatik temaslarda bulunmuş ve siyasi görüşmeler yapmıştır. Avusturya hükümeti bağımsız bir Arnavutluk devletinin kurulması için İsmail Kemal'e destek vermiştir, çünkü Balkanlardaki Slav yayılmacılığına karşı bir tedbir olarak İsmail Kemal'in girişimlerini desteklemeyi kendi çıkarlarına uygun bulmuştur.

İsmail Kemal bağımsızlığı ilan etti, ancak siyasi görüş ayrılıklarından dolayı Esat Toptani vb. lerinin muhalefetiyle karşılaştı. Büyük devletlerin müdahalesiyle Arnavutluk toprakları parçalanmış ve küçük bir Arnavutluk Prenslığı kurularak İsmail Kemal dışlanmıştı. O, yaşamını tam bağımsız ve büyük bir Arnavutluk idealine adanmıştır, ancak büyük devletlerin aralarındaki menfaat çekişmesinden dolayı yalnız bırakılmıştır. Yıllarca Arnavutluk'un bağımsızlığı için mücadele eden bir Arnavut milliyetçisi ve devlet adamının Arnavutluk yönetimini hemen bırakıp yurtdışına gitmesi dikkat çekicidir. I. Dünya Savaşı başladığında Arnavutluk, İtalya, Yunanistan ve Sırbistan tarafından işgale uğramıştır. Osmanlı Devleti'nin koruyuculuğundan mahrum kalan Arnavutluk için komşu ülkelerce paylaşılmak kaçınılmaz olmuştur. Bu durum İsmail Kemal'in bağımsızlık çalışmalarının boşa gittiğini ve güvendiği devletlerin hiçbir zaman bağımsız ve büyük bir Arnavutluk devletini istemediklerini gösterir.

İsmail Kemal'in yeni kurduğu devletini savunacak bir askeri kuvveti ve halkını geçindirecek bir ekonomik gücü hiçbir zaman yoktu. İsmail Kemal, Arnavutların aleyhinde yapılanları gördükçe İngiliz, Avusturya ve İtalyan diplomatlarına artık güvenemeyeceğini anladı. Büyük devletler ilk başta İsmail Kemal ve arkadaşlarını, bağımsız bir Arnavutluk kurulması için Osmanlı

Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1914

idaresine karşı harekete teşvik ettiler ancak daha sonra Arnavutların yaşadığı toprakları altı devlete bölüştürerek yeni Arnavutluk'u son derece küçülttüler. Halkın çoğunluğu Müslüman olan ve kalanı Hristiyan Ortodoks ve Katolik olan Arnavutluk'un başına Protestan Prens Wied'i atadılar. Arnavutluk ulusal bağımsızlık hareketinin lideri olan Avlonyalı İsmail Kemal'i de saf dışı bıraktılar. İsmail Kemal'in çabaları Arnavutları özgür yapmadı, Büyük güçler, Arnavutluk'un bağımsızlığını kabul ettiler, ancak Makedonya, Kosova ve Epir Arnavutları farklı devletler içerisinde birer azınlık olarak kaldılar.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

a) Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi Balkan Harbi (1912-1913):

ATASE BHK, Arşiv:4-7342, Klasör:659, Dosya:25, Fihrist:14-58.

ATASE BHK, Arşiv:4-7342, Klasör:659, Dosya:25, Fihrist:14-65.

ATASE BHK, Arşiv:4-9557, Dosya:4, Fihrist:2.

ATASE BHK, Klasör:651, Arşiv:4-7342, Dosya:32-A, Fihrist:2-34.

ATASE BHK, Klasör:658, Arşiv:4/7342, Dosya: H-12, Fihrist:1-24.

ATASE BHK, Klasör:673, Arşiv:5-8208, Dosya:43, Fihrist:20.

ATASE BHK, Klasör:710, Arşiv:5-9856, Dosya:17, Fihrist:16.

ATASE BHK, Klasör:714, Arşiv:4/9556, Dosya: H-4, Fihrist:1-31.

ATASE BHK, Klasör:715, Arşiv:4-9557, Dosya:4, Fihrist:2.

ATASE BHK, Klasör:715, Arşiv:4-9557, Dosya:4, Fihrist:2-1.

ATASE BHK, Klasör:715, Arşiv:4-9557, Dosya:4, Fihrist:2-2.

ATASE BHK, Klasör:715, Arşiv:4-9557, Dosya:4, Fihrist:2-3.

ATASE BHK, Klasör:715, Arşiv:4-9557, Dosya:4A Fihrist:55.

ATASE BHK, Klasör:747, Arşiv:5/10267, Dosya: H-19, Fihrist:1-119.

b) Osmanlı Arşivi (OA.): (Kutu Numarası / Gömlek Numarası)

OA, *BEO*, (Bâb-ı Âli Evrak Odası), 3923/294208.

OA, *BEO*, 4117/308718.

OA, *BEO*, 4120/308986.

OA, *DH.EUM*, 1.ŞB, (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Birinci Şube) 1/22.

OA, *DH.EUM*, 1.ŞB, 14/7-1, 3.

OA, *DH.MKT*, (Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi) 2806/14.

OA, *DH.MUI*, (Dahiliye Nezareti Muhâberât-ı Umûmiye İdaresi), 80-2/39. 15.R.1328.

OA, *DH.SAİD.d.*, (Dahiliye Nezareti Sicil-i Ahval İdare-yi Umumiyesi Defteri) 26/471.

OA, *HR.HMŞ, İŞO*, (Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Belgeleri) 38/7_16.

OA, *HR.SYS*, (Hariciye Nezareti Siyasi Kısım), 153/48. 12.04.1914.

OA, *HR.SYS*, 1970/1_131.

OA, *HR.SYS*, 2885/27.

OA, *HR.SYS*, 2912/25.

OA, *HR.SYS*, 2914/96.

OA, *HR.SYS*, 2915/54.

OA, *HR.SYS*, 2919/35.

OA, *MV*, (Meclis-i Vükelâ), 171/53. 17.Z.1330. (27.11.1912).

OA, *MV*, 171/77.

OA, *MV*, 172/17.

OA, *Y.E.E*, (Yıldız Esas Evrakı), 15/21. 13.R.1318.

2) Süreli Yayınlar:

“Albanisches Memorandum”, *Pester Lloyd*, July 8, 1911, s.4.

“Arnavud Heyet-i Murahhasası”, *Sabah*, 7 Ocak 1913.

“Arnavud Mütefekkirlерinden Biriyle Mülâkat”, *İkdam*, 2 Aralık 1912.

“Arnavudluğun İstiklali Meselesi”, *Sabah*, 5 Aralık 1912.

“Arnavudluk Ahvali”, *Sabah*, 26 Eylül 1913.

Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1914

- “Arnavudluk Hakkında”, *İkdam*, 3 Ocak 1913.
- “Arnavudluk Hakkında”, *İkdam*, 31 Aralık 1912.
- “Arnavudluk Muhtariyeti”, *İkdam*, 19 Kasım 1912.
- “Arnavudluk Rüesası ile Mülakat”, *İkdam*, 19 Kasım 1912.
- “Arnavudluk Şekil Hükümeti”, *İkdam*, 22 Aralık 1912.
- “Arnavudluk'ta Hükümet-i Mevkûte Teşkili”, *Sabah*, 5 Aralık 1912.
- “Arnavudluk”, *Sabah*, 15 Mayıs 1913.
- “Arnavutluk”, Mustafa Bilge, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, TDV., İstanbul 1991, s.383-390.
- “Arnavutluk”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 3, MEB, İstanbul 1971.
- “Arrest of a Turkish Deputy”, *The Times*, July 20, 1910.
- “Ein Memorandum Ismail Kemals an die Großmächte”, *Neue Freie Presse*, 8 Temmuz 1911, s.4
- “Flight of a Deputy”, *The Times*, 18 Ocak 1912, s.5.
- “Ismail Kemal Bey Dead”, *The New York Times*, January 28, 1919.
- “Ismail Kemal Bey”, *The Times*, June 2, 1909, s.7.
- “İşkodra Hakkında İtilaf”, *Sabah*, 6 Mart 1913.
- “The Turkish Chamber of Deputies”, *The Times*, December 17, 1908, s.12.
- Ahmed A. (1912). *Tercüman-ı Hakikat*, Sayı 11260, 8 Ağustos 1912, s.1.
- Başdoğan, F. (1991). Arnavutluk ve Türkiye-Arnavutluk İlişkileri. *Stratejik Etütler Bülteni*, 86, Eylül, 62-74.
- Çelik, B. (2005). Balkanlarda Arnavut Sorunu. *Cumhuriyet Strateji*, 24 Ocak, 16-18.
- Egro, D. (1997). Arnavutluk Yoksulluk Kıskaçında. *Birikim*, Sayı 95, Mart, 22-24.
- Egro, D. (2002). Arnavutluk'da Osmanlı Çalışmaları. *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt 1, 347-399.

Panchev, A. (2014). The Position of Bulgaria with Regard to the Albanian Factor In Macedonia During The London Conference of Ambassadors. *SEEU Review*, 10(1), 135-142.

Ramadani, F. (2015). Avusturya-Macaristan Krallığı ve İtalya'nın Arnavut Sorunu Hakkındaki Duruşu (Ekim-Kasım 1912). *Yeni Türkiye Dergisi, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-IV*, YTSAM Yayını, 21(69), 4897-4904.

Telci, C. (1996). İsmail Kemal Bey Hakkında Avusturya Devlet Arşivinde Bulunan Bir Mektup. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1, 185-191.

Tercüman-ı Hakikat (1912). 11370, 4 Aralık 1912, s.1.

Tütüncü, M. (2017). Grebeneli Bekir Fikri Bey Albay Thomson'a Karşı: 1914 Avlonya Olayı. *Tarih ve Düşünce*, 38-44.

Vakkas, Ferit: "Arnavudluğa Dair", *Tercüman-ı Hakikat*, 5 Ağustos 1912, s.2.

3) Araştırma-Tetkik Eserler:

Ahmad, F. (1995). *İttihat ve Terakki*. Çev. N. Ülken, Kaynak Yayını, İstanbul.

Alpan, N. P. (1982). *Arnavutluğun Bağımsızlığı ve Avlonyalı İsmail Kemal*, Ankara.

Andonyan, A. (2002). *Balkan Savaşı*. Z. Biberyan (Çev.). Aras Yayını, İstanbul.

Ayni, M. A. (1997). *Ulusçuluk (Milliyetçilik)*. Der. N. H. Neyzi, Peva Yayını, İstanbul.

Bartl, P. (1998). *Milli Bağımsızlık Esnasında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)*. A. Taner (Çev.). Bedir Yayınevi, İstanbul.

Bayar, C. (1996). *Ben de yazdım: Milli Mücadeleye Giriş*. III, Baha Matbaası, İstanbul.

Biberaj, E. (1990). *Albania-A Socialist Maverick*. San Francisco & Oxford, USA.

Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1914

Bozbora, N. (2006). Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi. *Balkanlar El Kitabı*, (der.) Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, Karam Yayınları, Ankara, 1, 568-588.

Bozbora, N. (2012). Failures and Achievements of Albanian Nationalism in The Era of Nationalism. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 1, 3-22.

Castellan, G. (1995). *Balkanların Tarihi*. A.Yaraman (Çev.). Milliyet Yayını, İstanbul.

Clayer, N. (2013). *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri*. A. Berktaş (Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Çelik, B. (2004). *İttihatçılar ve Arnavutlar II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*. Büke Yayını, İstanbul.

Çetiner, Y. (1994). *Şu Bizim Rumeli*. Milliyet Yayını, İstanbul.

Debre M. B. (2015). *Arnavutluk ve Buhran-ı Osmani*, M. Suat Mertoğlu (haz.), Klasik Yayınları, İstanbul.

Dedaj, U. (2018). Bağımsızlık Sonrası Arnavutluk (1912-1914). *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul.

Erickson, E. J. (2013). *Büyük Hezimet Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*. G. Çağalı Güven (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Feldmann, W. (2004). *İstanbul'da Savaş Günleri: Bir Alman Gazetecinin Balkan Savaşı Hatıratı*. N. Alkan (Çev.). Selis Kitaplar, İstanbul.

Fischer, B. (2014). Albanian Nationalism and Albanian Independence. *SEEU Review*, 10(1), 25-38.

Furgaç, S. İ. & Kanar, Y. (2017). *Feryadım İstiklal Harbi'nin Gerçekleri*. Ahmet İzzet Paşa (Haz.). Cilt 1, Timaş Yayınları, İstanbul.

Graves, P. P. (1999). *İngilizler ve Türkler, Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri*. Y. Tezkan (Çev.). 21.Yüzyıl Yayını, Ankara.

Grece, M. (1998). *II. Abdülhamid Yıldız Sarayında 30 Yıl*. D. Bayladı (Çev.). AD Kitapçılık, İstanbul.

Guy, N. C. (2008). *Ethnic Nationalism, the Great Powers and the Question of Albanian Independence 1912-1921*, Ph. D., Durham University, UK.

Hayta, N. (2008). *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı*. AAM. Yayını, Ankara.

Herbert, A. (1999). *Ben Kendim Osmanlı Ülkesine Son Seyahatler*. Y. Tezkan (Çev.). 21.Yüzyıl Yayını, Ankara.

İsmail Kemal Bey Hatıratı (2009). S. Story (Ed.). A. İslamoğulları ve R. Hoxha (Çev.). Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Jelavich, B. (2006). *Balkan Tarihi Cilt II*. Z. Savan & H.Uğur (Çev.). Küre Yayını, İstanbul.

Kansu, A. (2006). *1908 Devrimi*, İletişim Yayını, İstanbul.

Kansu, A. (2016). *İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Karpat, K. H. (2004). *İslam'ın Siyasallaşması*. Ş.Yalçın (Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul.

Kırmızı, A. (2009). *Avlonyalı Süreyya Bey, Osmanlı Sonrası Arnavutluk (1912-1920)*, Klasik Yayınları, İstanbul.

Kırmızı, A. (2014). *Avlonyalı Ferid Paşa: Bir Ömür Devlet*. Klasik Yayınları, İstanbul.

Kola, P. (2003). *The Search For Greater Albania*, C. Hurst & Co. Publishers Ltd., London.

Kolev, V. & Koulouri, C. (2008). *Balkan Savaşları*. G. Bakırezer (Çev.). APA Tasarım Yayıncılık, İstanbul.

Koloğlu, O. (2011). *Üç İttihatçı: Arap, Kürt, Arnavut Milliyetçilikleri ve İttihat-Terakki*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.

Kutay, C. (1964). *Üç Paşalar Kavgası*, Tarih Yayınları, İstanbul.

Külçe, S. (1944). *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, Ticaret Basımevi, İzmir.

Malcolm, N. (1999). *Kosova Balkanları Anlamak İçin*. Ö. Arıkan (Çev.). Sabah Kitapları, İstanbul.

Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1914

Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Mithat, A. H. (1946). *Hatıralarım 1872-1946*. Güler Basımevi, İstanbul.

Murtezan, İ. (2018). Osmanlı Sonrası Arnavut Kimliğinin İnşası. *Basilmamış Doktora Tezi*, Sakarya Üniversitesi, SBE., Sakarya.

Müfid Şemsi Paşa (1995). *Arnavutluk İttihad ve Terakki*. Ahmed Nezih Galitekin (haz.), Nehir Yayını, İstanbul.

Nosi, L. (2007). *Historical Documents to Serve Our National History, (Dokumenta Historike Për t'i Shërbye Historiës Tone Kombëtare)*, Translated from the Albanian by Robert Elsie, Instituti i Historisë, Tirana.

Okday, İ. H. (1994). *Yanya'dan Ankara'ya*. Sebül Yayınları, İstanbul.

Olgun, S. (2016). *Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişiminde Mektepler*. Gece Kitaplığı, Ankara.

Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları (2013). Cilt I, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, İstanbul.

Özcan, H. (2011). *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri 1920-1938*. Atam Yayını, Ankara.

Özdemir, B. (2008). *İngiliz İstihbarat Raporlarında Fişlenen Türkiye*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Özgür, N. (2013). Krallık Döneminde Arnavutluk. *Balkanlar El Kitabı*. Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara. 2, 355-374.

Özkan, A. (2017). *Enver Hoca Dönemi Arnavutluk (1945-1985)*. Nobel Yayını, Ankara.

Pearson, O. (2004). *Albania and King Zog: Independence Republic and Monarchy 1908-1939*. IB Tauris Publishing, New York.

Peza, M. & Kadıllı, Z. (2014). The Austro-Hungarian Diplomacy and The Albanian Issue During 1912-1913. *Proceedings of IAC-ETeL 2014*, MAC Prague Consulting, 1-7.

Rusi-Karacalarlı, E. (2014). Arnavutluk Cumhuriyeti. *Çağdaş Balkan Siyaseti*, Ed: Murat Necip Arman & Nazif Mandacı, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 67-93.

Sadrazam Şevket Paşa'nın Günlüğü (1988). İstanbul: Arba Yayınları, 1988.

Sinno, A. (2011). *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar Kürtler Arnavutlar*, A. Batur (Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.

Skendi, S. (2015). *The Albanian National Awakening 1878-1912*. Princeton University Press.

Somel, S. A. (2012). İsmail Kemal Vlora (1844-1919). *Ansiklopedik Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Alfa Yayıncılık, İstanbul.

Sönmez, B. İ. (2007). *II. Meşrutiyet'te Arnavut Muhalefeti*. YKY, İstanbul.

Süleyman Şefik Paşa (2004). *Hatıratım Başıma Gelenler ve Gördüklerim 31 Mart Vakası*. H. Zerdeci(Haz.). Arma Yayını, İstanbul.

Swire, J. (1971). *Albania The Rise of a Kingdom*. New York: Arno Press.

Tansu, S. N. (1970). *Madalyonun Tersisi*. İstanbul: Gür Kitapevi

Tekeli, İ. & İlkin, S. (2003). *Cumhuriyetin Harcı Köktenci Modernitenin Doğuşu*. Cilt I, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul.

Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye'de Siyasal Partiler*. Cilt I, İletişim Yayını, İstanbul.

Turan, M. (2003). *Bir Generalin 31 Mart Anıları*. Q-Matris Yayını, İstanbul.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi 1912-1913. Cilt III, Kısım II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

Vataj, D. (2018). *Arnavutların İstiklal Sürecinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, SBE, Sakarya.

Vickers, M.(2001). *The Albanians: A Modern History*. I.B.Tauris & Co. Ltd, London.